

भारतीय बँकिंग क्षेत्रावर कोविड-19 चा प्रभाव - एक अभ्यास

डॉ. डी. एस. बोरकर ¹

सहयोगी प्राध्यापक आणि संशोधन मार्गदर्शक, वाणिज्य विभाग - श्री शाहू मंदिर महाविद्यालय, पर्वती, पुणे -
411009

श्री विशाल डावरे ²

संशोधक विद्यार्थी, वाणिज्य आणि संशोधन केंद्र विभाग, श्री शाहू मंदिर महाविद्यालय, पर्वती, पुणे - 411009

गोषवारा

कोविड-19 महामारीमुळे संपूर्ण जगाची आर्थिक स्थिती घसरली आहे. मानवाने पाहिलेला इतिहासातील कदाचित सर्वात दुःखद काळ. विकसनशील देश किंवा विकसित देश, कोणताही देश त्याच्या तडाख्यातून सुरक्षित सुटला नाही. कोविड-19 महामारीमुळे भारतीय अर्थव्यवस्थेला विशेष फटका बसला आहे. आधीच भारतीय बँकिंग व्यवसायात अनेक प्रकारच्या अडचणी होत्या. जसे की तरलता समस्या, बहुतेक भारतीय बँकांना कर्जाची वसुली न होणे, ग्राहकांची फसवणूक, बुडीत कर्जे इत्यादी समस्या भेडसावत होत्या आणि त्यात कोविड-19 ने भारतीय बँकिंग व्यवसायाला अधिकच अडचणीत आणले. आजपर्यंत भारतीय बँकिंग क्षेत्राला अनेक आव्हानांचा सामना करावा लागला आहे आणि पुढेही करावा लागेल. भारत सरकार आणि रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडियाने कोविड-19 महामारीचा सामना करण्यासाठी त्यांच्या धोरणात आवश्यक ते बदल केले. भारतीय रिझर्व्ह बँकेने REPO दर कमी केला. लोक उत्पन्न मिळविण्यासाठी धडपडत असल्याने, रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडियाने पुन्हा भरणा करण्यासाठी कालावधी वाढवून ग्राहकांकडून ईएमआय भरण्यासाठी सवलत देण्याचा निर्णय घेतला. कोविड-19 दरम्यान भारतीय बँकिंग क्षेत्राची परिस्थिती कशी होती आणि कोविड-19 मुळे आरबीआयने आपल्या धोरणात केलेल्या सुधारणांचा अभ्यास करणे आणि सर्वसाधारणपणे भारतीय बँकिंग क्षेत्र कोविड-19 मुळे कसे प्रभावित होते याचा अभ्यास करणे हा या शोधनिबंधाचा उद्देश आहे. हे खरे आहे की

ग्राहकांना अपेक्षित सेवा देऊन नफा मिळवण्याच्या प्राथमिक उद्देशाने भारतात बँकांची स्थापना करण्यात आली आहे. पण कोविड-19 ने भारतीय ग्राहकांची परिस्थिती बदलली आहे.

मुख्य शब्द : बँकिंग, कोविड-19, आरबीआय, लॉकडाउन

1 प्रस्तावना

कोरोना विषाणूच्या साथीने जगभरात लाखो लोकांचा बळी घेतला आहे आणि हजारो मृत्यूही झाले आहेत. दररोज नवीन प्रकरणे समोर येत असताना कोरोना विषाणूचा धोका वाढत चालला आहे. डिसेंबर 2019 मध्ये चीनमधील वुहान येथे कोरोना विषाणूचा आजार पहिल्यांदा ओळखला गेला आणि संपूर्ण जगात पसरला. त्याचा संसर्ग पाहिल्यानंतर आणि मृत्यूचे प्रमाण वाढल्यानंतर जागतिक आरोग्य संघटनेने (WHO) 11 मार्च 2020 रोजी याला महामारी म्हणून घोषित केले. सध्याची स्थिती पाहता भारत कोरोना विषाणूमुळे मोठ्या प्रमाणात प्रभावित आहे. कोविड-19 मुळे एकूण जग मंदीत आहे. भारतात, कोविड-19 ने संपूर्ण क्षेत्राला प्रभावित केले. आरबीआयने प्रसिद्ध केलेल्या अहवालात असे म्हटले आहे की, या महामारीपूर्वी चांगली कामगिरी करणाऱ्या चांगल्या कंपन्या, संस्था आणि व्यवसायांवर देखील कोरोना विषाणूचा परिणाम झाला आहे. भारतीय अर्थव्यवस्था मुळात प्राथमिक क्षेत्र, दुय्यम क्षेत्र आणि तृतीयक क्षेत्र या तीन क्षेत्रांवर अवलंबून आहे आणि तिन्ही क्षेत्रांना बँकिंग क्षेत्राद्वारे मुख्यत्वे सहकार्य दिले जाते (सिंघल, गोयल आणि सिंघल, 2020; सिंघल, गोयल आणि सिंघल, 2021). बँकिंग क्षेत्र आपले पारंपारिक कार्य म्हणून या सर्व क्षेत्रांना कर्ज, आगाऊ, अल्प मुदतीचे क्रेडिट्स, पत्र जारी करणे, बँक हमी इत्यादीद्वारे आर्थिक सहाय्य प्रदान करत आहे. त्यामुळे बँकिंग क्षेत्राला कोणत्याही अडथळ्याचा फटका बसला तर त्याचे परिणाम भारतीय अर्थव्यवस्थेचे आधारस्तंभ असलेल्या या तिन्ही क्षेत्रांना नक्कीच भोगावे लागतील. कोरोना व्हायरसमुळे भारतात सुरू झालेल्या चांगल्या सुधारणांपैकी एक म्हणजे बँका डिजिटल मार्केटिंगकडे या बदलाची अपेक्षा करत आहेत. आता भारतातील लोक ऑनलाइन बँकिंग, टेलिफोन बँकिंग आणि कॉल सेंटरवर जास्त अवलंबून आहेत. त्याचप्रमाणे नोवेल कोरोना व्हायरसमुळे बँकिंग व्यवसायाचे अतोनात नुकसान देखील झाले आहे. संपूर्ण भारतात विषाणू पसरल्यामुळे नोकऱ्या गमावणे, विक्रीतील मंदी आणि नफा कमी होणे यासारख्या धोकादायक समस्येचा सामना कर्जदारांना आणि उद्योगांना करावा लागला. बँकिंग ग्राहकांना काही आर्थिक दिलासा हवा होता आणि त्यामुळे भारतीय रिझर्व्ह बँक राष्ट्रीय बँकांना ग्राहकांसाठी चांगली बँकिंग धोरणे तयार करून दिलासा देण्यासाठी प्रोत्साहित करते.

2. संशोधन पद्धती

हे संशोधन भारतीय बँकिंग क्षेत्रातील कोविड-19 च्या प्रभावावर आधारित आहे. संशोधन दुय्यम स्रोतांवर आधारित आहे. रिसर्च पेपरसाठी रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडियाची वेबसाइट, मॅन्युअल, विविध लेखकांची पुस्तके, जर्नल्स, इंटरनेट, मासिके आणि वर्तमानपत्रांमध्ये प्रदान केलेली मार्गदर्शक तत्वे येथून माहिती गोळा केली गेली आहे

3. अभ्यासाची उद्दिष्टे

1. COVID-19 च्या प्रभावित क्षेत्राचा अभ्यास करणे.
2. भारतीय बँकिंग क्षेत्रातील कोविड-19 च्या प्रभावाचा अभ्यास करणे.
3. कोविड-19 मुळे सरकार आणि आरबीआयने केलेल्या सुधारणांचा अभ्यास करणे.
4. कोविड-19 सारख्या महामारीचा सामना करण्यासाठी भारतीय बँकिंग प्रणालीसाठी उपाय शोधणे.

4. कोविड-19 ने प्रभावित केलेली क्षेत्रे

बँकिंग कार्य जसे की रोख ठेवी, पैसे काढणे, चेक क्लिअर करणे आणि इतर पारंपारिक टेलर सेवा किमान एक मीटरचे सुरक्षित अंतर राखून पार पाडणे आवश्यक होते. ग्राहक आणि कर्मचारी या दोघांच्याही कामामध्ये आणि आपत्कालीन परिस्थितीचा सामना करताना बँकिंग प्रणालीमध्ये कमतरता निदर्शनास आली. सध्याच्या कोविड-19 परिस्थितीतून तात्काळ शिकणे म्हणजे डिजिटायझेशनकडे वळणे आणि बँकेच्या बँकएंड ऑपरेशन्सला अनुकूल करणे. हे मॅन्युअल नोंदी, व्यक्तीच्या नेतृत्वाखालील पुनरावलोकने, म्हणजे कागदावर आणि बँकांमधील कर्मचारी हस्तक्षेपावरील अवलंबित्व दूर करेल. कोविड-19 परिस्थिती केवळ तंत्रज्ञानाच्या अवलंबनाला गती देणार नाही तर बँकिंगच्या प्रमुख क्षेत्रांवर सुद्धा लक्ष केंद्रित करेल:

नवीन तंत्रज्ञानाची अंमलबजावणी

महामारी आणि आर्थिक अनिश्चिततेच्या परिणामांमध्ये, नवोदित तंत्रज्ञान हे बँकिंग व्यवहारांना गती देण्यासाठी आणि त्यांचा खर्च कमी करण्यात महत्त्वाची भूमिका बजावतील. भारतीय बँकिंग क्षेत्राने यश मिळवण्यात तंत्रज्ञानाची भूमिका लक्षात घेतली आहे. हे नवीन तंत्रज्ञान बँका आणि वित्तीय संस्थांच्या डिजिटल परिवर्तनात मोठी भूमिका बजावतील.

डिजिटायझेशनचे चॅनल्स

2017 च्या जागतिक बँकेच्या निर्देशांकाच्या अहवालानुसार, 190 दशलक्ष प्रौढ लोकसंख्येमध्ये बँक खाते नसलेले भारत जगातील दुसऱ्या क्रमांकाची लोकसंख्या आहे. मोबाइल आणि इंटरनेटच्या वाढीव वापरासह हे तंत्रज्ञान सक्षम डिजिटल आर्थिक कार्यांना गती देण्यावर प्राथमिक लक्ष केंद्रित करेल. बँक ग्राहकांच्या पसंतीमध्ये म्हणजेच शाखांना भेट देण्यापासून ते डिजिटल चॅनेल वापरण्यापर्यंत बँक बदल घडवून आणू शकते. बँका भारतीय बँकिंग ग्राहकांना नवीन तंत्रज्ञान प्रभावीपणे स्वीकारण्यास सक्षम करण्यासाठी लोकसंख्याशास्त्र, इंटरनेटचा वापर, ग्राहक बँकिंग वर्तन पद्धती इत्यादी महत्वाच्या घटकांचा विचार करतील.

सुरक्षा, गोपनीयता आणि ग्राहक विश्वास

आरबीआयच्या मते, 2017-18 या आर्थिक वर्षामध्ये भारताच्या बँकिंग क्षेत्रामध्ये सायबर फसवणुकीत वाढ झाली आहे आणि त्यामुळे \$13.7 दशलक्षचे नुकसान देखील झाले. कॅशलेस आणि डिजिटल अर्थव्यवस्थेच्या वाढत्या वापरामुळे बँकांसाठी सुरक्षित फ्रेमवर्क आणि प्रणाली लागू करणे अत्यावश्यक असेल. काही स्पष्ट सायबर जोखमींमध्ये आर्थिक फसवणूक, मनी लॉडरिंग, डेटा गमावणे, ओळख चोरी आणि गोपनीयतेचे उल्लंघन इत्यादींचा समावेश होतो. यासाठी बँकांनी अंतर्गत आणि बाह्य दोन्ही प्रणाली पारगम्यता ओळखण्यासाठी कठोर पावले उचलणे आवश्यक आहे. सुरक्षित आणि अखंड व्यवहारांसाठी कठोर KYC, मजबूत ग्राहक प्रमाणीकरण (SCA), वित्तीय ग्रेड API, फायरवॉल, स्मार्ट नेटवर्क इत्यादींद्वारे सुरक्षितता अधिक मजबूत केली पाहिजे.

धोरण आणि अनुपालन

आर्थिक परिसंस्था निर्माण करण्याच्या उद्देशाने विशेषतः ग्रामीण भारतात डिजिटल पेमेंटच्या पायाभूत सुविधांवर अधिक लक्ष केंद्रित केले पाहिजे.

सरकार व आरबीआय ने घडवून आणलेल्या सुधारणा

रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडिया ही भारताची सर्वोच्च संस्था आहे. आरबीआय चलनविषयक धोरण तयार करते आणि सर्व सार्वजनिक क्षेत्रातील आणि खाजगी क्षेत्रातील बँकांना मार्गदर्शन करते. आरबीआय भारतात चलन स्थिरता सुरक्षित ठेवण्यासाठी आणि भारतात चलन आणि पत व्यवस्था चालवण्याच्या दृष्टीने बँक नोटा जारी करते आणि राखीव निधी ठेवते. आरबीआय देशाची प्रगती कायम ठेवत किंमत स्थिर ठेवते. भारतीय रिझर्व्ह बँकेने सर्व व्यावसायिक बँकांसाठी (स्मॉल फायनान्स बँक, लोकल एरिया बँक, प्रादेशिक ग्रामीण बँकेसह), सर्व प्राथमिक (शहरी) सहकारी बँका/ राज्य सहकारी बँका/ जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकांसाठी कोविड-19 नियामक पॅकेज जाहीर केले. भारताच्या वित्तीय संस्था, सर्व नॉन-बँकिंग वित्तीय कंपन्या (हाऊसिंग फायनान्स कंपन्यांसह). ज्या गरीब व्यक्तींना त्यांच्या उदरनिर्वाहासाठी

पैशांची गरज आहे त्यांच्यासाठी सरकारने 1.7 ट्रिलियन पॅकेजची घोषणा केली. कोविड 19 महामारीमुळे अनेक कॉर्पोरेट कर्मचार्यांची नोकरी सुद्धा गमवावी लागली आहे. त्यामुळे सरकार सतत आर्थिक उपाय आणि धोरण तयार करत आहे त्यामुळे बेरोजगारीचा दर कमी होईल. सरकारने भारतातील अनेक कल्याणकारी संस्थांना समाजाच्या उन्नतीसाठी पाठिंबा देण्याकरीता आवाहन केले आहे. सरकार महापालिकेच्या कामावर सुद्धा लक्ष ठेवून आहे. सरकार रुग्णालय, शाळा, सेवा क्षेत्र यासारख्या प्राधान्य क्षेत्रावरही भर देत आहे. भारत सरकार आणि आरबीआयने कोविड-19 संकटावर मात करण्यासाठी विविध आर्थिक प्रोत्साहन उपाय सुरू केले आहेत. या अभूतपूर्व काळात BFSI ला आर्थिक अहवाल आणि सादरीकरणाच्या गुणवत्तेसह तरलता, क्रेडिट जोखीम, त्यांच्या कर्मचार्यांचे कल्याण यावर लक्ष केंद्रित केले आहे. या उपायांच्या प्रकाशात, बँकांना देखील तरलता आणि क्रेडिट जोखीम मूल्यांकन इत्यादींबद्दल आर्थिक अहवाल विचारात घेणे आवश्यक आहे.

कोविड-19 नियामक पॅकेजेस

आरबीआयने परिपत्रकाद्वारे, तरतुदी आणि मालमतेचे वर्गीकरण निकष तयार करून कोविड-19 महामारीवर मात करण्यासाठी काही नियामक उपाय जाहीर केले आहेत. घोषणेमध्ये ते कर्जाच्या परतफेडीमध्ये शिथिलता आणि कार्यरत भांडवल व्यवस्थापनात सुधारणा करण्याची घोषणा करतात तसेच आरबीआय व्यवसाय धारकांना आर्थिक ताण टाळण्यावर लक्ष केंद्रित करते, जेणेकरून ते अनुकूल वातावरणात त्यांचा व्यवसाय सुरू ठेवू शकतात.

पेमेंट्सचे रीशेड्युलिंग

कोविड-19 महामारीचा प्रभाव कमी करण्यासाठी मुदत कर्जाच्या परतफेडीसाठी व्यवसायिक व सहकारी बँकांना तसेच अखिल भारतीय वित्तीय संस्था आणि बिगर बँकिंग वित्तीय कंपन्या गृहनिर्माण वित्त कर्ज देणार्या तसेच इतर संस्थांना पुढील 3 महिन्यांसाठी म्हणजे 1 जून 2020 ते 31 ऑगस्ट 2020 पर्यंत मुदतीच्या कर्जाच्या संदर्भात सर्व समान मासिक हप्ते (EMI) भरण्यासाठी सूट देण्याची परवानगी आहे ज्यात कृषी मुदत कर्ज, किरकोळ कर्ज आणि पीक कर्ज समाविष्ट आहे. शेड्यूल परतफेडीमध्ये अशा कर्जाचा अवशिष्ट कालावधी बोर्डाकडे हस्तांतरित केला जाईल. अधिस्थगन कालावधी दरम्यान मुदत कर्जाचे व्याज सतत जमा होईल. खेळत्या भांडवलाच्या सुविधांच्या संदर्भात भारतीय रिझर्व्ह बँक रोख क्रेडिट आणि ओव्हरड्राफ्टच्या स्वरूपात मंजूरी देण्याचा निर्णय घेते. उद्योग मंदी आणि व्यवसाय बंद झाल्यामुळे बँकिंग उद्योग तणावग्रस्त झाला. परिणामी, बँकिंग धोरण आणि उद्योगात संरचनात्मक बदल झाला.

कार्यरत भांडवल वित्तपुरवठा करण्याच्या तरतुदी

रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडिया कर्जदारांना कॅश क्रेडिटच्या स्वरूपात खेळते भांडवल म्हणून कर्ज देण्याची आणि वित्तीय संस्थेवरील ताण कमी करण्यासाठी सुविधा प्रदान करते. कोविड-19 महामारीचा सामना करण्यासाठी आरबीआयने हे पाऊल उचलले आहे. आरबीआयने 31 ऑगस्ट 2020 पर्यंत वर्किंग कॅपिटल मार्जिन कमी करून "ड्रॉइंग पॉवर n" ची पुनर्गणना घोषित केली आहे. ही तात्पुरती व्यवस्था भारतीय रिझर्व्ह बँकेने 31 मार्च 2021 पर्यंत केली आहे. रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडिया 31 मार्च 2021 पर्यंत खेळत्या भांडवलाची मर्यादा मंजूर करण्यासाठी कार्यरत भांडवल चक्राच्या पुनर्मूल्यांकनावर आधारित सतत आढावा घेते.

मालमतेचे वर्गीकरण

रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडियाने जमा व्याजाचे फंडेड व्याज टर्म लोनमध्ये रूपांतर करण्याचा आणि कर्जदाराच्या क्रेडिट पॉलिसीमध्ये विशेषतः COVID-19 संकटांवर मात करण्याचा निर्णय घेतला. RBI 7 जून 2019 पासून प्रुडेंशियल फ्रेमवर्क मधून मिळणार्या दिशा मार्फत तणावग्रस्त मालमतेच्या निराकरणावर काम करत आहे. मुदत कर्जाच्या संदर्भात कर्ज मंजूर केले असेल तर, उत्पन्न ओळख आणि मालमता वर्गीकरण (IRAC) नियमांनुसार ही मालमता वर्गीकरणाच्या उद्देशाने वित्तीय संस्थांकडून थकीत दिवसांच्या संख्येतून वगळले जाईल. अशा खात्यांसाठी ही मालमता वर्गीकरण सुधारित देय तारखा आणि सुधारित परतफेड वेळापत्रकाच्या आधारे ओळखले जाईल.

6. वित्तीय संस्थेद्वारे सुधारणा

वित्तीय संस्था ग्राहकांना अनपेक्षित परिस्थितीचा सामना करण्यासाठी कोविड-19 विमा प्रदान करतात. वित्तीय संस्था सामान्य जनतेला कर्ज मुदतीत सूट देत आहेत. ते व्यापार वित्तासाठी डेटा भागीदारी करत आहेत. ग्राहक सेवेसाठी सर्वसमावेशक डिजिटल प्लॅटफॉर्म बनवण्यासाठी सुद्धा ते काम करत आहेत. वित्तीय संस्था ग्राहकांना प्रभावी सेवा देण्यासाठी डिजिटल व्यापार वित्तपुरवठा करतात. ते " ते घरपोच रोख भांडवलाची व्यवस्था करीत आहेत. वित्तीय संस्था देखील त्यांच्या अंतर्गत प्रणालीच्या सुधारणेवर काम करत आहेत. ते कर्मचार्यांना नोकरीच्या सुरक्षिततेचे आश्वासन देत आहेत.

7. निष्कर्ष

सरकार गरीब लोकांसाठी मदत पॅकेज जाहीर करून पुढाकार घेत आहे ज्यात देशातील रोख हस्तांतरण आणि अन्न सुरक्षा यांचा समावेश आहे. बँकांकडून कर्ज घेऊन सरकार प्राधान्य क्षेत्राला चालना देत आहे. भारत सरकार कल्याणकारी कार्यक्रमाचा लाभ प्रभावीपणे वितरित करण्यासाठी प्रशासकीय यंत्रणा मजबूत करत आहे. भारत सरकार संकटाच्या प्रभावी व्यवस्थापनासाठी स्थानिक स्वराज्य संस्थांचे सक्षमीकरण वाढविण्यावर कार्यरत आहे. भारतीय रिझर्व्ह बँक

संरचना मजबूत करण्यासाठी संरक्षकांसाठी ऑपरेटिंग मर्यादेचा नियम देते. मुदत कर्ज भरण्यासाठी भारतीय रिझर्व्ह बँक 3-महिण्यांचा मोरेटोरियम कालावधी प्रदान करते. फेडरल रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडिया सामान्य जनता आणि वैयक्तिक क्षेत्रातील बँकांना मालमत्ता वर्गीकरण नियमांमध्ये सूट देते. फेडरल रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडियाने REPO दर 90 BPS ने कमी केला. RBI ने आणखी REPO दर 2-3% ने कमी केले. रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडियाने REPO दरात सातत्यपूर्ण कपात करून रेपोदर शून्य पातळीवर आणला

8. सारांश

तरलता आणि व्याजदर अत्यंत कमी असलेल्या आर्थिक प्रणालीमध्ये बँका काम करतील. ज्यांचे व्यवसाय आणि रोख प्रवाह व्हायरसचा फटका सहन करतात त्यांच्याकरिता कर्जदार म्हणून (त्याची तूट भरून काढण्यासाठी) आणि हमी देणारे "जोखीम शोषक" म्हणून सरकार आर्थिक क्षेत्रातील महत्त्वाची भूमिका बजावतील. यामुळे भविष्यात बँकांची कर्जपुस्तके कशी दिसू लागतील या संबंधित समस्येविषयी आपण अंदाज लावू शकतो. कारण मोठ्या आर्थिक उलथापालथीमुळे जोखमीच्या आकलनात वाढ होते आणि गुणवत्तेकडे दुर्लक्ष होते.

संदर्भ

गोयल. के.ए., आणि जोशी व्ही. (२०१२). भारतीय बँकिंग उद्योग: आव्हाने आणि संधी. इंटरनॅशनल जर्नल ऑफ बिझनेस रिसर्च अँड मॅनेजमेंट (IJBRM), 3(1).

जयरामन आणि श्रीनिवासन. (2009). भारतातील अनुसूचित व्यावसायिक बँकांची सापेक्ष कार्यक्षमता (2001-08). जर्नल ऑफ सोशल अँड मॅनेजमेंट सायन्सेस, 38(10), 111-126.

कालरा, आर. (२०१२). अलाहाबाद बँकेत क्रेडिट मूल्यांकन प्रणाली. IJMIE, 2(5).

कुंजकुंजू, बी. (2008). भारतातील व्यावसायिक बँका: वाढ, आव्हाने आणि धोरणे. न्यू सॅच्युरी प्रकाशन: नवी दिल्ली.

मणिक्यम, के. आर. (२०१४). भारतीय बँकिंग क्षेत्र: आव्हाने आणि संधी. IOSR जर्नल ऑफ बिझनेस अँड मॅनेजमेंट, 17(2), 52-61

पटणी, ए. (2013). विभागीय प्रमुख (ग्रामीण आणि समावेशी बँकिंग गट, मध्य प्रदेश), ICICI बँक, www.icicibank.com/aboutus/article.page वरून मिळवले?

सिंघल, एन., गोयल, एस. आणि सिंघल, टी. (२०२०). आशियाई देशांमधील विमा आणि आर्थिक वाढ यांच्यातील संबंध: एक प्रादेशिक दृष्टीकोन. इमर्जिंग मार्केट इकॉनॉमीजमधील मॅक्रो इकॉनॉमिक्स आणि फायनान्स, doi: 10.1080/17520843.2021.1957599

सिंघल, एन., गोयल, एस., आणि सिंघल, टी. (2021). इन्शुरन्स-ग्रोथ नेक्सस: उदयोन्मुख आशियाई बाजारपेठेतील अनुभवजन्य पुरावे. ट्रान्सनॅशनल कॉर्पोरेशन्स रिव्ह्यू, 12(3). २३७-२४९. doi: 10.1080/19186444.2020.1756170